

Ege Coğrafya Dergisi, 13 (2004), 17-28, İzmir
Aegean Geographical Journal, 13 (2004), 17-28, İzmir—TURKEY

COĞRAFYADA VE BÖLGE PLANLAMADA BÖLGE KAVRAMININ KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İRDELENMESİ

(Comparative Considering of the Concept of Region within the Geography and Planning)

Sibel ECEMİŞ KILIÇ

D.E.Ü. Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 35 160 Buca-İzmir
sibel.ecemis@deu.edu.tr

Mustafa MUTLUER

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir
mustafa.mutluer@ege.edu.tr

Abstract

In spite of similarities in their point of views mainly, disciplines of geography and planning describe region differently from each other. Within the geography, region is perceived as spatial entirety, which has been formed by similarity of a certain space. With the description is searched for certain homogeneity. The homogeneity is not undoubtedly one factor but is a multiunit system, which includes a number of factors within altogether and certain harmony. Within the planning, region is commented as a space, which will be planned. Undoubtedly, like that the other disciplines, which accept the region on the centre of their studies, within the disciplines of planning and geography the concept of region have changed. Within the geography, region is perceived as the divided part of the certain space. Determining regional borders is the topic of discussion within the each discipline. While the regional borders are determined, geography moves from generalized similarity but planning moves from aims of planning. Within the functional region, regional borders has determined according to zone of influence. If different functions are evaluated altogether, determining regional boards get difficult and synthesis studies are needed. Actually region is a relative concept. This relativity has chanced according to subject, time, aim and scale of the study.

Keywords: Region, The Concept Of Region, Geographical Region, Planning Region

Öz

Özündeki benzerliklerine karşın coğrafya ve bölge planlama disiplinleri “bölge”yi farklı şekillerde tanımlamaktadırlar. Coğrafyada bölge daha çok belli bir mekândaki benzerliklerin oluşturduğu alansal bütünlük olarak algılanmaktadır. Bu tanımlamada belli bir türdeşlik aranmaktadır. Bu türdeşlik tek bir unsurda değil, pek çok unsurun bir arada ve belli bir uyum içinde bulunduğu çoklu bir sistemdir. Bölge planlamada ise bölge planlanacak bir alan şeklinde yorumlanmaktadır. Hiç kuşkusuz bölgeyi çalışmalarının merkezine oturtan diğer bilimlerde olduğu gibi, coğrafya ve bölge planlama disiplinlerinde bölge anlayışı değişmiştir. Bölge sınırlarının oluşturulması da her iki bilimde tartışma

konusudur. Coğrafyada genelleştirilmiş birlikteliklerden hareketle bölge sınırları belirlenirken, plan bölgesin sınırlarını planlama amaçları belirlemektedir. İşlevsel bölgelerde bölge sınırları ise etki alanlarına göre belirlenmektedir. Farklı işlevler bir arada değerlendirildiğinde ise bölge sınırlarını oluşturmak güçleşmekte ve sentez çalışmalarına gereksinim duyulmaktadır. Bölge aslında görel bir kavramdır. Bu görelilik ele alınan konuya, zamana, amaca ve ölçeğe göre değişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölge, Bölge Kavramı, Coğrafi Bölge, Plan Bölgesi

Giriş

Coğrafya ve bölge planlama, çalışmalarında odak noktası olarak mekânı, daha geniş açılımıyla "bölge"yi ele almaktadırlar. Ancak, bölgeyi çalışmalarının merkezi yerine oturtan başka bilim dallarında olduğu gibi, gerek coğrafya ve gerekse bölge planlama disiplinlerinde de "bölge kavramı" temeldeki benzerliklerine karşın farklı şekillerde algılanmakta ve yorumlanmaktadır. Bu farklılıklar bölgenin tanımlanmasında ve özellikle de sınırlarının belirlenmesi konularında yoğunlaşmaktadır. Bu çalışma kapsamında "bölge" kavramının coğrafyada ve planlamada taşıdığı anlam mevcut literatür gözden geçirilerek araştırılacak, her iki bilimin bölgeye bakışındaki farklılıklar ve benzerlikler değerlendirilecektir. Her iki bilimde de şimdiye kadar oluşmuş bölge bilincinin ortaya konulması gelecek için de yönlendirici olacaktır.

Ayrıca her iki bilimin yaptığı çalışmaların birbiri için nasıl yararlı olabileceği araştırılacaktır. Geleceğe yönelik olarak, bölge kavramının her iki bilim içinde nasıl ele alınması gerektiği konusunda ipuçlarının kıyaslamalar yoluyla elde edilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle önce her iki bilimde bölge kavramının ele alınış biçimi ayrı ayrı detayları ile değerlendirilecek daha sonra da kıyaslamalar ile sonuca ulaşmaya çalışılacaktır.

Coğrafyada Bölge Kavramı

Bu bölümde coğrafyada bölge tanımları, bölgeye bakışın süreç içinde değişimi, bölge sınırlarının belirlenmesi çalışmaları, bu sınırların belirlenmesine yönelik ortaya konulan kriterler ve karşılaşılan güçlükler değerlendirilerek coğrafyada bölgeye bakışın genel bir panoraması ortaya konulacaktır.

Coğrafyada bölgesel çalışmaların önemi

Coğrafya bilimi hem doğayla ilgili, hem de toplumla ilgili olayların mekân üzerinde yarattığı

oluşumları ele alan bir bilim dalı olarak çok geniş bir ilgi alanına sahiptir. "Coğrafyacı birbirinden çok farklı alanları olan kendi ana konusunu bir odak noktası olmaksızın ele alamaz" (Tümerekin-Özgüç, 1998). Bu odak noktası ise tüm olayların cereyan ettiği ve birbiriyle ilişki içinde bulunduğu mekânın kendisi yani bölgedir.

Bölgelerin oluşturulması ve bölgesel çalışmalar halka, devlet adamlarına, iş adamlarına, askeri liderlere ve plancılara her hangi bir konu ve problemle ilgili olarak bölge karakteristiklerinin, problemlerinin ve imkânlarının sunulmasını kolaylaştırır. Özellikle ekonomik kalkınma planları ile mekânsal bağlantıyı sağlama amacına yönelik olan bölge planlama çalışmalarında bölgesel coğrafyanın önemli ölçüde yol gösterici olacağı söylenebilir. Bölgeler, insan refahının arttırılması için örgütsel birim olarak kullanılabilir.

"Bölgesel çalışmalar karmaşık ilişkileri basitleştirme aracı olarak çocuklar ve yetişkinler için eğitsel bir değer taşımaktadırlar" (Tümerekin-Özgüç, 1998). Bir bütünün algılamasında onu oluşturan parçaların ve bu parçalar arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi bilimin pek çok dalında kullanılan temel metotlardandır. Bu şekilde yapılan sadeleştirmelerle karmaşık ilişkilerin oluşturduğu bütünün algılanması kolaylaşmaktadır. Verilerin kataloglandırılmasında ve sınıflandırılmasında belli bir zemin oluştururlar.

Doğal ve toplumsal bilimler arasındaki kopukluğun yarattığı sorunların giderilmesinde, bu bilimler arasındaki bağlantının sağlanmasında bölgesel coğrafya önemli bir araç olabilir. Çünkü "Bölgesel incelemeler başka disiplinlerle iletişim kurmada önemli bir yol oluşturmaktadırlar. Bölgesel incelemeler coğrafyanın planlamaya, geleceğe yönelik incelemelere ve teknolojik değerlendirmelere en iyi katkısını oluşturmaktadır" (Tümerekin-Özgüç, 1998).

Nihayet bölgesel incelemelerin çevresel ve ekolojik çalışmaların da tabanını oluşturması bir ortak payda olarak belirtilebilir.

Coğrafyada bölge kavramı ve bölge tanımları

Coğrafyada bölge kavramının belirgin şekilde gündeme gelmesi ve bölge tanımlarının ortaya çıkması bölgesel coğrafyanın oluşması ile paralellik taşımaktadır. Başka bir deyişle bölgenin tanımlanması, bölgesel analizler, bölge sınırlarının belirlenmesine yönelik kriterlerin oluşturulması çabaları, bölgesel coğrafya çalışmalarının gelişmesi ile başlar.

Bilindiği gibi coğrafi olaylar iki şekilde incelenmektedir. Birincisinde coğrafi olaylar (fiziki, beşeri, ekonomik) tek tek ele alınmakta ve ayrıntılarıyla analiz edilerek ortaya konmaktadır. Bu şekilde analitik metotla yapılan coğrafi incelemeler sistematik coğrafyayı oluşturur. Fakat coğrafyanın konusunu oluşturan doğal ve kültürel olaylar birbiriyle karşılıklı ilişki içindedir. Yani neden-sonuç bağları ile birbirine örülmüş topluluklar oluştururlar. İşte yeryüzü ünitelerinde farklı olarak meydana gelen bu gruplanmaların toplu halde bir bütün olarak incelenmesi ise bölgesel coğrafya sentezlerini oluşturmaktadır (Yiğit, 1996).

Buradan yola çıkarak coğrafyanın mekana bakışının iki biçimde olduğunu söyleyebiliriz. Birinci yaklaşımda (sistematik coğrafyada) olay ve konuların mekan üzerinde dağılımının incelenmesi söz konusu iken, ikincisinde (bölgesel coğrafyada) farklı olaylar arasındaki ilişkilerin mekanları birbirinden farklılaştırmasından yola çıkarak bölgelere karakterini veren olayların ve ilişkilerin çözümlenmesi söz konusudur. Her iki yaklaşımda da bir bütünü algılamak için parçalara ayırma ve onları analiz edilmesi vardır. Sistematik coğrafyada konulara ve olaylara göre bir ayrıştırma söz konusu iken, bölgesel coğrafyada mekanların ayrıştırılması vardır.

Bölgeyi belirleyen iki temel unsur vardır. Birincisi bölge olarak tanımlanan alan belli kriterler bakımından kendi içinde **homojen** olmalıdır. İkinci olarak ise belli özellikleri ile diğer bölgelerden **farklı** olmalıdır. Bir alanın ana kriterini ayırt etmek ve bunun çevredeki diğer bölgelerden neden

farklı olduğunu açıklamak için çeşitli bölgesel çalışmalar yapılmıştır. İnsan diğer insanlarla ve çevre ile karşılıklı ilişki içinde olduğu için, mekân belli alanlara bölünmekte, dolayısıyla da bölge dokusu oluşmaktadır. (Tümertekin-Özgüç, 2000)

Coğrafi mekanda böylece karmaşık, birbirine bağlı mekan sistemlerinin her biri bölgeleri oluşturacak şekilde bölünmüş bir bütündür. Bu nedenle belirlenen bir bölgede ele alınan bir konu incelenirken diğer bölgelerle ve bütünle ilişkileri araştırılmadan tam bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Örneğin bir ilin sanayinin gelişiminin incelenmesi sadece o ile ilişkin verilerin toplanması ile yapılamaz. Her bölge bir bütünün parçasıdır, çeşitli ilişkiler ağı ile diğer bölgelerle bağlıdır ve onlardan soyutlanarak ele alınamaz.

Coğrafyada bölge anlayışı zaman içinde değişmiştir. Geleneksel olarak bölge kavramı doğal ve kültürel olaylar arasındaki ilişkiye gönderme yapar. Ağırlıkları değişmekle birlikte doğanın insan ya da insanın doğa üzerindeki etkilerinin mekânsal farklılıkları, dolayısıyla da bölgeyi oluşturduğu kabul edilir (Tümertekin-Özgüç, 2000). "Yeni bölgesel coğrafya" ise bölgeleri yalnızca bir sınıflandırma yöntemi değil, süreçlerin gerçek bir ürünü olarak kabul etmektedir. Buradaki bölge kavramı gelenekselden biraz daha farklıdır. Daha önceki bölge kavramında egemen olan "toplumun doğayla sentezi" görüşünün "insanla ilgili özel süreçlerin bir kombinasyonu" görüşüne dönüştüğü; tüm toplumsal hayatın bölgeselleşebileceği ve zaman-mekan bağlamında bölgeselleşmenin sürekli devam edeceği fikrinin ağırlık kazandığı görülmektedir (Tümertekin-Özgüç, 1998).

Coğrafyada tanımlanmış bölge türleri

Mevcut literatür gözden geçirildiğinde coğrafyadaki bölge tanımlamalarında üçlü bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Ancak bu tanımlamalar daha çok coğrafyada bölgenin nasıl algılandığının bir ifadesi olarak yorumlanmalıdır.

Tek bir unsurun homojenliğine dayanan bölgeler

Şekilsel bölgeler ya da jenerik bölgeler olarak da adlandırılmaktadırlar. Tek bir unsurun türdeşlik gösterdiği mekan birimlerinin ayırt edilmesi ile

şekilsel (formal) ya da türdeş (homojen) bölgelerden söz edilmiş olur. Bunlar belirli tek bir özelliğin yeknesaklığına dayanır. Sayım bölgeleri ya da büyük bölgeler içindeki alt-tali bölgeler şekilsel bölgelerdir. Genellikle istatistiksel bilgi toplama amaçlı olarak belirlenmişlerdir. Örneğin ABD bu şekilde dört bölgeye ayrılmıştır (Kuzey, Güney, Merkez, Batı ve Kuzeydoğu) (Tümerkin-Özgüç,1998).

Bu tip bölgelere örnek olarak step, orman, çöl gibi vejetasyon şekli bölgeleri, toprak bölgeleri, belirli ürünlerin hâkimiyetine veya bir ürünün sağladığı gelirin bütün zirai gelire oranına göre belirlenen zirai bölgeler, yağış rejimi bölgeleri, sık nüfus bölgeleri, toplu ve dağınık iskân bölgeleri, mesken tipleri bölgeleri vb. bölgeler verilebilir (Erinç, 1957).

İşlevsel bölgeler

Mekânın örgütlenmesinin daha iyi anlaşılabilmesi için işlevsel (fonksiyonel) bölgeler ayrımının şekilsel bölgelerden daha uygun olacağı ileri sürülmüştür. İşlevsel bölgelerin bölgesel çalışmalar içine girmesi bölge biliminde daha çok ekonomi temelli kantitatif yaklaşımların gündeme gelmesi ile ilişkilidir. Özellikle kent bölgelerindeki mal, hizmet vb. akımların sınırlarına belirlemeye yönelik matematiksel yöntemlerde bu işlevsel bölgelerin sınırlarını belirlemeye yönelik olarak geliştirilmiştir.

İşlevsel bölgelere örnek olarak şehir bölgeleri verilebilir. Bir şehir bölgesi şehrin çevresinde yer alan, hem şehrin ticaret, mesleki hizmetler vb. verdiği, hem de karşılığında gıda maddeleri, su, işgücü vb. sağlayarak şehre hizmet eden alanlardır. Ancak burada sorun bölge sınırlarının ölçülmesidir. ABD'deki her eyalet, eyalet başkentinden açıkça belirlenmiş sınırları olan, belli bir alan üzerinde eşgüdüm ve yönetimin sağlandığı bir işlevsel bölgedir (Tümerkin-Özgüç, 1998).

Türkiye'de DPT tarafından hazırlanan Yerleşme Özekleri Kademelenmesi araştırmasının verilerine dayalı olarak belirlenen 16 bölge¹ bu bölgelere

¹ Bu bölgelerin özekleri ve kapsadıkları iller şunlardır:

1. İstanbul:İstanbul, Bolu, Çanakkale, Edirne, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ, Zonguldak, Kastamonu
2. Bursa :Bursa
3. Eskişehir :Eskişehir, Bilecik, Kütahya

örnek olarak verilebilir. 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yönetsel sınırlara bağlı olmayan bölge kavramından yola çıkarak, yerleşme birimleri arasındaki karşılıklı mal, hizmet, insan ve haber akımları esas alınarak, "işlevsel bölgeler" oluşturulması istenmiştir.(Keleş,1997). İşlevsel bölgelerin gündeme gelmesi ekonomi temelli ülkesel planlara mekansal boyut kazandıracak bölge planlama çalışmaları ile gündeme gelmiştir. Dolayısıyla bir amaca yönelik olarak belirlenmiş bölgeler olarak da tanımlanabilir.

Doğal ve toplumsal verilerin birleştiği alan olarak coğrafi bölge

En karmaşık bölge, bir alandaki, bir bütünlük halinde bileşen tüm fiziki, toplumsal ve ekonomik özellikler sonucu oluşan "compage"dir (Tümerkin-Özgüç,1998). Belirli yerlerdeki insan ve yer arasındaki ilişkilerin çok karmaşık bir toplamını oluşturan bölge kavramı çok yüksek derecede kompleks bir sistem ortaya çıkarmaktadır. Bu tür bölge kavramı fazlaca ele alınmamış ve üzerinde fazlaca durulmamıştır. Bunun muhtemel nedeni yukarıda belirtilen her iki bölge türüne göre çok daha karmaşık, analiz edilmesi çok daha güç olması ve bu konuda gerekli araçların-yöntemlerin geliştirilememiş olmasıdır.

Bölge sınırlarının belirlenmesinde karşılaşılan zorluklar

Bölge sınırlarının belirlenmenin güçlükleri de büyük ölçüde bölgeye nasıl bakıldığı ve hangi amaçla bölge sınırlarının belirlendiği ile ilişkilidir. Fiziki verilerin kullanılması ile elde edilecek bölge sınırlarının belirlenmesi ile beşeri verilerin kullanılması sonucu elde edilecek sınırların belirlenmesinde farklı zorluklardan söz edilebilir. Her iki verinin karşılıklı ilişkileri ile ele alınması

4. İzmir :İzmir, Afyon, Antalya, Aydın, Burdur, Denizli, Isparta, Manisa, Muğla, Uşak, Balıkesir
5. Ankara :Ankara, Çankırı, Çorum, Kırşehir
6. Konya :Konya, Niğde
7. Adana :Adana, Hatay, İçel
8. Samsun:Samsun, Amasya, Giresun, Ordu,Sinop, Tokat
9. Kayseri :Kayseri, Nevşehir, Yozgat
10. Sivas :Sivas
11. Malatya :Malatya
12. Gaziantep :Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Kahramanmaraş
13. Trabzon :Trabzon, Artvin, Rize, Gümüşhane
14. Erzurum :Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars, Muş
15. Elazığ :Elazığ, Bingöl, Tunceli
16. Diyarbakır :Diyarbakır, Bitlis, Hakkari, Mardin, Siirt, Van

ise durumu daha karışık hale getirmekte her iki sınıflandırmanın güçlüklerini bir arada taşımaktadır.

Bölge sınırlarının tespitinin çoğu kez güç ve isteğe bağlı olmasının yanında, şu ya da bu şekilde birbirinden farklılaşmış olan alanların aralarında geçiş zonlarının da bulunması, bölge belirleme işlemini daha da karmaşıktır. Bu nedenle Hurst (1972) "bölgesel kavram, dinamik dünya sisteminin parçası değil, belirli bir zamanda yalnızca bir nokta için geçerli olan gerçeğe durağan bir bakıştır" demektedir (Tümertekin-Özgüç, 1998).

Hartshorne ise *The nature of geography* (1939) adlı eserinde, bölgeleri "mental constructions-zihinsel yapılar" ve "açıkça belirlenmemiş bütünlükler" olarak kabul etmektedir. Birçok bölgenin sınırlarının ancak coğrafyacının yapacağı bir sınıflandırma süreci içinde belirlenebileceğini, "verilecek kararın yalnızca subjektif bir karar olabileceğini" ve "bu şekilde belirlenen bölgelerinde isteğe bağlı olarak gerçeğin üzerine oturtulmuş olacağını" vurgulamıştır. (Tümertekin-Özgüç, 1998)

Her ne kadar bölge kavramının ele alınış biçimine ve bölge belirleme amacına göre problemler değişse de temelde bölge göreliliği bir kavramdır ve bu görelilik bölgeye bakış açısına göre değişmektedir.

Konu ve kriterlere göre görelilik

Yeryüzünde gerçekte hiçbiri bir diğeriyle tamamen aynı karakterde olmayan arazi parçaları, belirlenen bazı kriterlere göre az çok homojen görünürler. Böylece yeryüzünde step, orman, çöl gibi **vejetasyon bölgeleri**, **toprak bölgeleri**, belli ürünlerin hakimiyetine veya bir ürünün sağladığı gelirin tüm zirai gelirlere oranına göre belirlenen **ziraat bölgeleri**, **yağış rejimi bölgeleri**, metrekareye düşen nüfusa göre belirlenen **sık nüfus bölgeleri** vs. gibi bölgeler tarif edilebilir. Bu tip bölgelere JENERİK BÖLGE denilir. Kısaca jenerik bölge, ancak bir kritere göre oluşan homojenliğe işaret eder.

Bu tür bölgelerin belirlenmesi karmaşık bölgelere göre kısmen kolay olsa da geçişlerin çok net ve tek çizgi halinde olmaması kesin sınırların belirlenmesini güçleştirmektedir. Örneğin yağış ya

da bitki örtüsü gibi özellikler haritada hatlar halinde birdenbire değişmezler. Belirli kriterlere göre çizilen sınırlar çok defa birbirini keser, uyumsuz bir saha yayılışı gösterir.

Aynı sorunla dağ sıraları ya da akarsular gibi sabit özelliklerin esas alınması sırasında da karşılaşılmaktadır. Bu tür sabit özelliklerin birer engel oluşturdukları bu yüzden de etkili sınırlar oldukları kabul ediliyorsa da birçok yerde ayrılık değil birlik yarattıkları gözlenmektedir. Avrupa ve Asya arasında sınır olan Ural Dağları, Kuznetsk ve Doneç havzaları arasındaki ekonomik bağlantı, dolayısıyla da işlevsel bölge düşünüldüğünde, Rusya'nın doğusu ile batısını birleştirmektedir.

Bu tip bölgeler durağan ve hareketli olmak üzere iki kısma ayrılabilir. Yukarıda sınır belirlenmesinde zorlukları belirtilen iklim, bitki topluluğu, toprak bölgeleri gibi durağan unsurlar öteden beri bölge ayrıştırılmasında en çok kullanılan unsurlardır.

Buna karşın hareketli unsurlara göre de bölgeler oluşturulması mümkündür. Örneğin, trafik akışı bölgeleri, banliyö hareketi bölgeleri, turist hareketi bölgeleri, ticari değişim hacmi bakımından bölgeler ayırt edilebilir (Erinç, 1957). Bu bölgelerde de yine içi içe geçmeler söz konusu olabilir. Örneğin gazete dağıtım alanları esas alınarak bir bölgeleme yapıldığını düşünelim. Merkezden uzaklaştıkça etkinin azalacağı, o noktada itibaren de bir başka dağıtım merkezinin etkisinin başlayacağı varsayılabilir. Ancak gerçekte bazı noktalarda çakışmalar olacaktır. Ayrıca yerel yayın organlarının dağıtım alanları ile büyük yayın organlarının dağıtım alanları çok farklı olacak, tüm ülkeyi kapsayacak dağıtım alanına sahip kuruluşlar olabilecektir.

Şehir bölgeleri gibi birçok faaliyetin içi içe geçtiği durumda ise sınır belirlemek daha da güçtür. Faaliyetlerin hizmet alanlarının birbirleri üzerine geçmesi nedeniyle sorun daha da karmaşıktır. Şehrin kamu ulaşım araçlarını ya da alışveriş merkezlerinin hizmet ettiği alanlar birbirine denk düşmeyebilir; bu durumda sınır kesin bir hat yerine, geniş bir geçiş alanı olacaktır.

Ölçeğe göre görelilik

Bölge sınırlarının belirlenmesinde ele alınan kriterlere hangi detayda bakıldığı çok önemlidir. Aynı kriterlerle, farklı ölçeklerde farklı sınırlar belirlenir. Bu bölgelemenin genelleştirme olması ile ilgilidir. Genelleştirmenin ölçüsü ölçekle belirlenecektir. Bu durumu açıklamakta Erinç dev ve karınca örneğini kullanmıştır. Kuşkusuz ki bir devin mekanı ve bölgeleri algılaması ile bir karıncanın algılaması birbirinden çok farklı olacaktır. Bu nedenle bölge sınırları ölçeğe göre görelidir (Erinç, 1957).

Küçük ölçekli haritalar üzerinde homojen görülen sahalara, daha büyük gösteren bir gözlükle yani daha detaylı haritalar üzerinde daha küçük farklı kısımlar ve homojen üniteler ayrılır. Sonuç olarak, bölge analizlerinin içerik ve amaçlarına göre ölçek değişir ve değişmelidir. Genelleştirme derecesi de buna paralel olarak azalır veya kuvvetlenir. Bu durumda harita üzerinde belirlenecek bölgenin büyüklüğü önemli ölçüde ölçek tarafından belirlenir. Bunlar büyük ölçekli haritalarda küçük, küçük ölçekli haritalarda ise büyük olacaktır.

Zamana göre görelilik

Bölge sınırları her ne kritere göre belirlenirse belirlensin zaman içerisinde değişim gösterir. Örneğin Türkiye'nin doğal vejetasyon bölgeleri zaman içerisinde orman açmalar, aşırı derecede otlatmalar, yangınlar vb. sebeplerle değişmiştir. Bu gibi fiziksel verilerin ağır bastığı bölgeler de değişimler daha yavaş cereyan ederken beşeri veriler söz konusu olduğunda değişimde daha hızlı olmaktadır. Örneğin kentlerin hızlı gelişimi ile metropoliten bölge sınırları sürekli değişim gösterebilmektedir. Algıya bağlı olarak sınır belirleme çalışmalarında ise teknolojik değişimler, erişilebilirlik olanakları, ulaşım ve haberleşme imkanlarındaki hızlı değişimler ve bunlardan yararlanabilme olanakları etkili olmaktadır. Bu durumda zaman içinde yaşanan sürekli değişim bu sınırları da sürekli değiştirmektedir.

Bölge Planlamada Bölge Kavramı

Yukarıda coğrafyanın bölgeye bakışı, bölge kavramının coğrafya bilimi içinde taşıdığı anlam ve önemi incelenerek, tarihi süreç içinde bu bakışın değişimi ve bölge sınırları belirlemenin coğrafi kriterleri üzerinde durulmuştur. Aşağıda ise benzer

şekilde planlamanın bölgeyi ele alışı değerlendirilecektir. Burada öncelikle planlamada bölge tanımları, bölge planlama çalışmalarının ortaya çıkışı ve gelişim süreci incelenecek, daha sonra ise bölge sınırlarının belirlenmesi yaklaşımları ele alınacaktır. Böylece planlama disiplini içinde bölge kavramına bakışın genel çerçevesi ortaya konulacaktır.

Bölge planlama çalışmalarının amacı

20. yüzyıl bir kentleşme çağıdır. Kentleşmeden kalkınma amacıyla yararlanma çalışmaları ise ekonomik toplumsal gelişmelere planlama yoluyla yön verilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Keleş, 1997). Bu dönem kentleri daha öncekilerden farklı olarak sanayileşme süreci sonucunda çok hızlı büyüyen ve çevresini önemli ölçüde etki altına alan kentlerdir. Bu kentler çevrelerindeki kırsal alanlarla ve diğer yerleşmelerle, hem kendisine hammadde ve işgücü sağlamak amacıyla, hem de pazar alanı olarak daha yoğun ilişkiler içine girmiştir. Bu ise büyük kentlerin planlanmasında onlarla yoğun ilişkiler içinde olan bölgelerinin de ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Bir yandan kentten çevresine doğru yayılan bir planlama anlayışı olarak bölge planlama gündeme gelirken, diğer yandan da ulusal ölçekteki kalkınma planlarına mekansal boyut kazandırılması gerekliliği bölge planlarının hazırlanması gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Kalkınmanın hızına ve kaynaklardan yararlanmanın biçimine ilişkin ilkeler ulusal planlarla saptanırken, bu ilkelere coğrafi boyut kazandırılması ise bölge planlamanın amaçlarından olacaktır.

Bu şekilde ikili bir kanalda gelişen bölge planlama çalışmalarının en önemli amaçlarından biri kuşkusuz, yerel bilginin ulusal planlara aktarılması, ulusal kalkınma ereklerinin de yerel planlara yansıtılmasıdır. Bölge planları ulusal planlarla yerel planlar arasında bir bağ işlevi görecektir (Keleş, 1997).

Bölge Bilimi olarak da adı geçen "Bölgesel Gelişme ve Planlama" disiplinler arası bir bilim dalıdır. Sosyal ve ekonomik yapıya ilişkin bilimlerle mekana yönelik bilimler arasında ilişki kurar. Bu nedenle de kompleks bir yapıya sahiptir.

Planlamada bölge kavramı ve bölge tanımları

Bölge kavramı ne Dünya'da ne de Türkiye'de bu güne kadar açıklığa kavuşturulmuş bir kavram değildir. Bölge sözcüğü çeşitli kavramlar karşılığında kullanılır. Kimi zaman bir mahalleye, bir kente, birkaç ilden oluşan yörelere, birkaç ülkenin oluşturduğu kara parçalarına ve hatta kıtalara "bölge" adı verildiği görülmektedir (Keleş, 1997)

Ancak bölge planlama kavramı ile gündeme gelen bölge, genellikle kentten geniş ve ulus devletin kapladığı alanın tümünden küçük ve onu alt bölümlere ayıran parçalardır. Bölge, coğrafi, siyasi, kültürel, ekonomik öğelerin sıkı bağlantılarının bulunduğu mekânlardır. (MGK, 1993).

Bölge büyüklüğü, sınırlarının belirlenmesi ve açıklanması güç bir kavramdır. Bölge sınırlarının, bölgenin incelenecek sorunlarının mahiyetine bağlı olduğu genellikle kabul edilmektedir. Ancak bölge ekonomik ve toplumsal çözümlemelerin üretileceği bir alan olarak tanımlanması durumunda, alanının belli bir büyüklükte olması zorunludur.

Planlamada tanımlanmış bölge türleri

Bu konuda J.R. Boueville tarafından yapılan üçlü sınıflama en çok bilinen ve kullanılan sınıflamadır. Bu sınıflama firma ve endüstrilerin yerel ilişkilerinin, bölge düzeyinde kümülatif yığılma ve farklılaşmaya yol açtığı, böylece belli bir sektördeki ekonomik büyümenin, aynı zamanda belli coğrafi bölgelerde gerçekleştiği varsayımına dayanmaktadır.

Boudeville, ekonomik mekânı, benzer öğelerden oluşan homojen; merkezci ve merkezkaç kuvvetlere sahip, farklı gelişme odakları gösteren heterojen veya kutuplaşmış (polarized) ve nihayet gelişme politikasının bir aracı olan plan bölgeler olmak üzere üçe ayırmıştır (Erkan, 1987).

Homojen bölge

Mümkün olduğu kadar birbirine yakın karakteristikler gösteren, birbirine komşu alanlar grubudur. Homojen bir bölgenin sınırlarını çizebilmek için aynı özellikleri gösteren bitişik durumdaki alanları gruplaştırmak yeterlidir.

Homojen bölge, özel planlama, idare ve çeşitli analiz amaçları ile tek ya da birden fazla ölçüye göre saptanabilir (Dinler, 1978).

Bölgesel kalkınma ve bölgesel analiz ile ilgili tüm çalışmalar, mevcudun saptanmasında yardımcı olan, homojen bölge saptanması ile başlanmaktadır.

Polarize (Kutuplaşmış) bölge

Bu bölgeler ekonomik kutuplar arasındaki ilişkilerin, bu kutupları birbirine bağlayan akımların işlevi olarak belirtilmesi ile saptanır. Yerleşmeler çevrelerindeki diğer alt ölçekli yerleşmeler üzerinde ticari etki alanına sahiptirler. Bu etki alanlarının gözlemlenmesi ve belirlenmesi ile polarize bölge kavramı doğmuştur. Polarize bölge ayırımı homojen bölge gibi bir ya da birden fazla karakteristik özelliğin betimine değil, çeşitli birimler arasındaki ilişkilere dayanmaktadır.

Plan bölge

Bölgeye yerleşmiş ya da bölge dışında bulunan bir otoritenin ellerine verilmiş, belli bir ekonomik amaca erişmeye yarayan bir çerçeve, daha geniş bir ifade ile, bölgesel kalkınma politikasının uygulandığı alandır (Dinler, 1978). İster ulusal kalkınma planlarından bağımsız özel bir bölgeye yönelik olsun, ister Türkiye'de olduğu gibi kalkınma planlarının bir uzantısı olarak ele alınsın, bölgelerin sınırlarının saptanmasında, ulaşılmak istenen amaçlar birinci derecede önem taşır. Plan bölgelerinin sınırları coğrafi, sosyal ya da siyasal öğelere göre belirlenebilir. Ancak bu sınırların yönetsel sınırlarla tutarlılığı, teknik hizmetlerin planlama içine katılmasını kolaylaştıracaktır.

Planlamada bölge kavramının tarihçesi

Kuramsal anlamda bölgesel gelişme konusunda fazla bir gelişme görülmemekle birlikte sanayi devrimi sonrası yaşanan gelişmeler 2. Dünya Savaşı sonrasında bu konuda çalışmaların ve teorilerin ön plana çıkmasına neden olacak bir dizi problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Artan ulaşım olanakları kentlerin kontrol altında tuttukları -ekonomik olarak- alanların sınırlarını genişletiyor, böylece kentin dışındaki ve çevresindeki alanlar da ekonominin ilgi alanı içine girebiliyordu. Ayrıca yine artan ulaşım olanakları

farklı yerleşmelerin birbiri ile iletişimini ve etkileşimini artırmıştı. Böylece noktasal analizler karmaşıklaşan ekonomik yapıyı çözümlenemediği tamamen yetersiz hale geliyordu. Bölgenin ekonominin ve planlamanın ilgi alanına girmesinin bir diğer sebebi de daha önce (sanayi devrimi öncesi) coğrafi farklılıklara dayanan eşitsiz gelişmenin, sanayileşme süreci ile birlikte ülkeler arasında ve hatta bir ülkenin farklı bölgeleri arasında gelişmişlik farklarını arttırması ve bu gelişmişlik farklarının ekonominin çözmesi gereken bir sorun alanı haline gelmesidir.

II. Dünya Savaşı sonrası - kalkınma iktisadi içinde bölge kavramı

İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomide bölge kavramı, tamamen kalkınma kavramı ile birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle kalkınma kavramı ve onun ortaya çıkışından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Kalkınma kavramı, yaygın kullanımına 2. Dünya Savaşı sonrası kavuşmakla birlikte, modernleşme teorisinin ilerleme ideolojisinin yeni koşullarda aldığı biçim olarak nitelendirilebilir. Yani bir anlamda Batının "uygarlaştırma" , "modernleştirme" misyonunun yeni koşullarda aldığı biçimdir (Başkaya, 1997)

Kalkınma kavramı, sanayi devrimi ile birlikte hızla gelişerek sanayileşmelerini tamamlayan ülkelerin, kendilerine kıyasla az gelişmiş -üretim ve gelir seviyesi düşük, sanayisi gelişmemiş, ekonomik yapı büyük oranda tarıma dayalı- olarak nitelendirdikleri ülkeler için kullanılmaktadır.

Az gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerin kalkınabilmeleri için şöyle bir reçete sunulmaktadır: "Toplumdaki içsel kuvvetlerin otomatik işleyişinin nitelik ve nicelik itibari ile istenilen değişmeyi ve gelişmeyi sağlayamaması nedeni ile, bilinçli bir şekilde bu içsel kuvvetlere etkide bulunmak, nicelik ve nitelik itibari ile bunların işleyişini değiştirmek; toplumsal-iktisadi yapıya, piyasanın otomatik işleyişinin gerçekleştireceğinden farklı nitelik vermek" (Özgür, 1975).

Bu reçetenin uygulanması ise ülkenin kalkınmasına yön verecek kalkınma planlarının hazırlanması ve bu planlarla devletin ekonomiyi müdahale biçiminin belirlenmesi ile mümkündür. Burada hemen belirtmek gerekir ki piyasalara

müdahale etmeyi öneren bu yaklaşımın ekonomi alanında etkinlik kazanan Keynesyen görüşle yakından ilgisi vardır.

1920'li yıllarda İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde bile önemli boyutlara varan işsizlik gibi büyük bunalımlarla, tüm dünyayı etkileyen ekonomik buhran, piyasaların kendi işleyişi içinde müdahale edilmeksizin dengeye varabilecekleri görüşüne şüpheyle yaklaşılmasına neden oluyordu.

Keynes'e göre ekonomiye müdahale ederek harcamaları teşvik etmeli, enflasyonist bir politika izlenmeli, vergi yükü azaltılarak, para arzını artırıcı yönde önlemler alınmalıydı. Kısacası Keynes klasik iktisatçıların aksine, ekonomiye gerektiğinde müdahale edilmesinin yararlı olduğunu ve artık liberalizmin yerini müdahaleciğe bırakması gerektiğini savunuyordu (Pekin, 1995).

Bu yaklaşım ülkeler boyutunda kalkınma planlarını gündeme getirirken, bir yandan bu planlar mekansal boyut kazandırma gerekliliği, diğer yandan da bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları bölgesel büyüme ve gelişme teorilerini gündeme getirmiştir.

Sanayi devrimi, ülkeler arasında olduğu gibi, şu an gelişmiş ülkeler olarak nitelendirdiğimiz ülkelerin bölgeleri arasında bile eşitsiz gelişmeye ve önemli gelişmişlik farklarına neden olmuştur. Bu gelişmişlik farklarının savaş sonrası ortaya çıkan ulus devletler için siyasi birliği tehdit eder bir hale gelmesi bölgesel ekonomik tedbirlerin alınması ve bölgeye yönelik özel ekonomik kalkınma programlarının ciddi olarak ele alınmasına neden olmuştur.

İtalya, İngiltere, Almanya gibi ülkelerde, bölgesel planlamaya ulusal planlamaya başlanmadan geçilmiş ve sorunu olan bölgeler (az gelişmiş bölgeler) için özel kalkınma planları hazırlanmıştır (Dinler, 1978).

Kalkınma kavramı sadece zamansal bir boyut taşıyan soyut bir kavramdır. Bu kavramın somut hale getirilmesi ise onun yerle (mekânla) bağlantısının sağlanması ile mümkün olacaktır. Bölgesel gelişme teorilerinin ortaya çıkışı da bu nedenledir.

Bölgesel gelişme teorileri daha önce bahsedilen mekân ekonomisi ile burada değindiğimiz ekonomik büyüme ve kalkınma teorilerinin ortak

alanında 1960'lara doğru ortaya çıkmaya başlamıştır. Mekân ekonomisi ile mekânsal boyut kazanan ekonomi, kalkınma ekonomisi ile de zaman boyutu kazanacaktır (Erkan, 1987). Bu ikisinin kesim noktasında bulunan bölgesel gelişme teorileri ise mekân ve zaman boyutunu birlikte barındırmalıdır.

Bölgesel kalkınmaya yönelik teorilerin ve girişimlerin ortaya çıkışı, bölgenin tanımlanması ve çeşitli amaçlarla sınırlarının belirlenmesi yönünde de bazı yaklaşımları gündeme getirmiştir.

Küreselleşme-yerelleşme süreçleri ve bölgenin değişen anlamı

1970 ekonomik bunalımı sonrasında üretimin örgütlenme biçimi ve üretimin niteliği değişmiştir. Ekonomik kriz sonucu daha önceki dönemin üretim biçimi kitlesel üretim yerini, talep dalgalanmalarına, küçük ve değişken ölçekli gereksinimlere kolay yanıt verecek esnek üretime bırakmıştır (Eraydın, 1997).

Esnek üretim olarak nitelendirilen yeni üretim biçimi mekansal algılamayı dünyanın ve aynı zamanda yerelliklerin üzerine çekmiştir (Armatlı ve diğ., 1997) Mekansal algılamaya bağlı olarak bölge kavramı da değişmiştir.

Bu gelişme içinde iki kavram "küreselleşme" ve "yerelleşme" sık sık kullanılmaya başlamıştır. Küreselleşme yaşanan ekonomik kriz süreci içinde ulus devlet ile kapitalist gelişme arasındaki gerilime karşı, firmalar lehine bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Sermayenin akışı önünde engel teşkil eden ulus devlet bu süreçle devre dışı kalmaktadır. Bu sürece destekleyen bir diğer faktörde teknolojik gelişmelerdir. Gerek iletişim olanaklarındaki artış, gerekse de ulaşımın hızlanması bu süreci kolaylaştırıcı bir etmen olmaktadır.

Diğer yandan üretimde esneklik ve ulus devlet sınırlarını aşan yeni iş bölümü yerleşmiş yeni üretim yapılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yerel birimler kendi öznelliklerini koruyarak dünya sistemi içinde söz sahibi olmuşlardır (Eraydın, 1997).

Buradan yola çıkarak küreselleşme ve yerelleşme eğilimlerinin kelime anlamı olarak birbirine zıt görünseler de, gerçekte birbirini destekleyen ve

tamamlayan süreçler olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Ekonomik alandaki bu gelişmeler içinde bölge kavramı da farklı bir nitelik kazanmıştır. Ulus devlet içinde ulusa açık ancak dışı kapalı bölgenin yerini, dış dünya ile ulus devlet aracılığı olmaksızın ilişki kurabilen yerel almıştır.

Bu konudaki tartışmaların bir diğer önemli boyutu da gelişmişlik kavramının tarifindeki anlamsal farklılaşmadır. Bir önceki bölümde kalkınma-gelişmişlik kavramına değinirken onun daha çok ekonomik nitelikli bir tarifinin söz konusu olduğunu görmüştük. Ancak küreselleşme ve yerelleşme tartışmaları ile birlikte gelişmeye yeni bir toplumsal düzenin oluşturulması ile ilgili bir misyon da yüklenmiştir.

Modern devlet anlayışının bir parçası olarak yaygınlaşan temsili demokrasi kavramının yetersiz olduğu tartışmalarına paralel olarak bölge kavramı yaşayanların birlikte karar oluşturabilecekleri demokratik sistemin uygulama alanı olarak görülmektedir (Eraydın, 1997).

Gelişme kavramının anlam değiştirmesi, sınır ve kademelenme gibi kavramlarınsa aşınması bu dönem içinde bölge kavramına yüklenen anlamı değiştirmiştir. Yerel mekanizmaların öne çıktığı, sınırları ilişkiler ağı içinde zaman zaman değişebilen bölge- yöre yukarıda tanımlanan ekonomik sistemin temel taşı olan bir mekânsal birim haline gelmektedir.

Planlama açısından bölge sınırlarının belirlenmesi yöntemleri

Planlamada alanın sınırlarının belirlenmesini etkileyen ikinci süreçte bölge planlama ile anlaşılmanın ne olduğudur. Hemen hemen bütün ülkelerde bölge planlama çalışmalarının başlatılmasında birbirinden bağımsız iki farklı sebep ve yaklaşım kendini göstermektedir.

Birinci tip çıkış, büyük şehir problemlerinin klasik şehir planlaması anlayışı içinde çözümlenememiş olmasının, büyük şehir bölgelerinde, daha başka tekniklerle planlama çalışmaları yapılması ihtiyacını doğurmasıyla oluşmuştur (Tekeli, 1972) Problem çözümü amaçına yönelik olan bu tür bölgesel yaklaşımda merkezler bu merkezler arasındaki hiyerarşi ve ilişkiler önemli hale gelmektedir. Bu nedenle de bu tür planlama

sorunlarının çözümüne yönelik planlama alanı belirlemede nodal (polarize) bölge anlayışı öne çıkmakta ve yerleşim merkezleri kademelenmesine yönelik teorilerin kullanımı söz konusu olmaktadır. Türkiye'de DPT tarafından yapılan Yerleşme Merkezleri Kademeleşmesi çalışmalarının verilerini esas alan 16'lı bölge sınıflaması buna örnek olarak verilebilir.

İkinci tip çıkış ise hemen hemen her ülkede görülen geri kalmış bölgelerin kalkındırılması yönündeki isteklerden gelmektedir. Bu neden çeşitli ülkeleri bu tip bölge planları hazırlamaya itmiştir (Tekeli, 1972) Ulusal kalkınma amacına yönelik olarak az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması problemleri gündeme gelmiştir. Diğer planlama yaklaşımının aksine sorun kent merkezli değil kır merkezlidir. Diğerinde gelişmiş kentler hızlı sanayileşme ve nüfus artışı sorunu oluştururken burada tersi durum sorun teşkil etmektedir. Burada plan bölge sınırlarının tespitinde homojenlik esastır. Az gelişmişliğe konu olan yerleşmeler grubu bölge olarak tanımlanır. Zaten bu bölgelerde sivrilmiş merkezlerin olmaması hiyerarşik bir yapılanmayı da olanak dışı bırakmaktadır.

Plan bölge sınırlarının belirlenmesinde temel yaklaşımlar bu şekilde iken sınırların belirlenmesinde kullanılan kriterlerde temelde ekonomik ağırlıklı olarak ortaya çıkmaktadır. Plan bölgelerini sınırlandırmak için kullanılan ölçütler iki grupta toplanabilir (Keleş, 1997)

Birinci klasik ve geleneksel ölçütler: Nüfus yoğunluğu, tarım dışı nüfus oranı, kentleşme derecesi.

İkinci küme ölçütler: Genel ekonomiden aktarılmış, gayri safi milli hasıla, ulusal gelir, bireysel gelir ve verimlilik vb.

Değerlendirme ve Sonuç

Coğrafyanın ve planlamanın bölgeye bakışı kuşkusuz ele alındıkları dönem içindeki yerel bilim anlayışı ve her iki bilimin bu genel bilim anlayışı içinde kendilerine biçtikleri rolle ilişkilidir.

Modern bilim felsefesine göre “bilimin esası genelleştirmedir.” Genelleştirme açıklamanın karakterinde vardır. Bu anlayışa göre “bir bilim dalının gelişmesi, o bilimin temel önermelerinin daha açıklanmamış yeni sahalara uygulanarak

kapsamın dolayısıyla genellik düzeyinin artırılması ile ölçülebilir” (Tekeli, 1979)

Geleneksel coğrafya içinde farklılıklara yönelme söz konusudur. Böylece geleneksel coğrafya açıklayıcı karakterden çok tanımlayıcı karakterde olmaktadır. Dünya da bilim anlayışının ise tersi yönde gelişmesi coğrafyanın kendini bu bilim anlayışı içinde nereye kayacağı arayışı içinde bir belirsizliğe itmiştir. Bir yandan geleneksel coğrafya ile uzun zamandır oluşmuş etkinin devamı söz konusu iken diğer yandan da arayışlarla genelliklere yönelen dallar ortaya çıkmıştır.

Coğrafyada bölge anlayışı artık değişmiştir. Önceleri bölge “şekilsel mekan bölümleri” olarak algılanırken, artık bölgeler “sistemler” ve ya “işlevsel birimler” olarak görülmektedir (Tümertekin-Özgüç, 1998).

Bölge planlama bir yandan modern bilim felsefesinin işlevsel, genel ve açıklayıcı teorilere, sebep-sonuç ilişkilerine dayanan anlayışına uygun şekilde kendine bir yer oluştururken, onun ortaya çıkışının diğer bir temel noktasını ise dönemin ekonomik yapısı ve gelişme anlayışı ve onun yarattığı sorunlar oluşturmuştur.

Bölge planlamanın belirgin olarak gündeme gelmesi sanayi devrimi ile birlikte olmuştur. Sanayi devrimi toplum yapısında önemli değişmelere yol açarken, bu değişmelerin iktisadi boyutunu açıklamaya çalışan ekonomi bilimi içinde bölge kavramı da bu sürecin sonucu olarak kendine yer bulabilmiştir.

Sanayinin gelişmesi ile birlikte kentlerin ve onların etki alanlarının büyümesi, artan ulaşım olanakları ile hammadde temini ve pazarlama konusunda sınırların genişlemesi ekonomik ilişkilerin daha karmaşık hale getirirken, noktasal ekonomik analizleri ve kuramları da yetersiz kılmıştır.

Ekonomik yaklaşımların bir diğer kırılma noktasını da kuşkusuz II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler oluşturmaktadır. Sanayileşmelerini tamamlayan ülkeler bu dönemde ulus devlet sınırları içinde sürecin doğal sonucu olarak geri kalmış bölgelerini, ulus devlet için tehdit oluşturmalarını engellemek üzere geliştirmek üzere çabalara girişmişlerdir.

Gelişmiş ülkelerde bölge kavramına yaklaşım böyle iken sanayileşmesini henüz tamamlayamamış az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin kendileri için önerdiği kalkınma politikalarının mekânsal ayağı olarak bölgeye eğilmişler ve bölgesel kalkınmayı ulusal kalkınmanın bir parçası olarak algılamışlardır. Burada bölge ulus devletin bir parçası bir alt birimdir.

Bölge planlama anlayışının ortaya çıkışında bu koşullar dikkate alındığında planlamanın bölgeye bakışının kalkınma (ekonomik anlamda) sürecinin oluşturulmasında bir araç olarak görüldüğü ve buna göre tanımlandığı görülmektedir.

Ancak ekonomide bu sistemin arızaya uğradığı 1970'li yıllarda bir yandan kurulmaya çalışılan bu ekonomik sistem sorgulanırken, diğer yandan da modern bilim felsefesi yoğun eleştiriler almıştır.

Küreselleşme ve yerelleşme tartışmaları içinde bölge kavramı da kuşkusuz çok daha farklı bir anlam taşıyacaktır. Bu kavramlarla birlikte bölge kavramı bağımsız bir karar birimi ve yeni ekonomik sistemin yapı taşı olarak ortaya çıkmaktadır.

İşte bu süreçle bölge kavramının değişen anlamı ile bölge planlamanın nasıl olması gerektiği konusu tartışılmalıdır. Bu aşamada bölge planlamanın coğrafyadan yararlanacağı alan genişlemektedir. Farklılıkları ve fiziksel ve beşeri unsurların birlikteliğinin tanımladığı mekânın, "bölgenin" doğru tanımlanması onun planlanmasında da yol gösterici olacaktır.

Bölge planlama ortaya çıktığı ve temellerinin atıldığı dönem içinde yukarı da bahsedilen süreç nedeniyle ekonomiden aktarılmış teorileri kullanmıştır. Oysaki bölge planlama ekonomik olduğu kadar sosyal ve siyasal niteliği de ağır basan bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle bölgenin yapısını belirlemede ekonomik teoremler yeterli olmayacaktır. Bölge planlama kendi teorilerini geliştirirken farklı alanlar arasında ilişkilerin tanımlanmaya çalışıldığı coğrafyadan yararlanabilir.

Her yere uygulanabilir genel geçerli kurallar üretmek bölge bilimi ve bölge planlama için çok geçerli olmayacaktır. Örneğin gelişmiş ülkelerin bölgesel gelişme politikalarının az gelişmiş ülkeler için aynı sonuçları vermediği açıktır. Bu nedenle yerelliklerin, farklılıkların bilinmesi politikalarının ve kararların üretilmesinde oldukça önemlidir. Bu nedenle planlamanın genel kaideleri değil özellikleri ve ayrılıkları bulmaya yönelmiş coğrafyaya ve onun üreteceği bilgilere ihtiyacı vardır.

Bölge planlamanın coğrafyaya ihtiyaç duymasının bir diğer nedeni de, kalkınmanın sürdürülebilirliği ve doğal kaynakların kıtlığı nedeniyledir. Doğal sınırların, örneğin su toplanma havzalarının, bitki örtüsünün, toprak yapısının bilinmesi, kaynakların kullanımında ve korunmasında tutarlı politikaların oluşturulabilmesi için gereklidir.

Planlamanın coğrafyadan bu şekilde yararlanması ve eğilimini bu şekilde değiştirmesi gerekli görülürken coğrafyanın da bölgeye yönelik çalışmalarını planlamaya veri oluşturacak biçimde tanımlanması bilginin kullanılabilirliğini arttıracaktır. Ayrıca coğrafya da beşeri ve fiziki coğrafya ayrımından daha çok bu ikilinin karşılıklı ilişkileri ile biçimlendirdiği mekânın "bölge"nin net olarak ortaya konulması yönünde çalışmaların artması planlama ile coğrafya arasındaki bağlantıların kurulmasını kolaylaştıracaktır.

REFERANSLAR

- Yiğit, A., 1996. "Türkiye'nin Doğu Bölgelerinin Yeniden Belirlenmesi Hakkında Düşünceler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **8**, **1**, 359-378, Elazığ.
- Armatlı, B., Beyhan, B., Çalışkan, G. ve diğerleri, 1997. "Planlama Kurumunun Yeniden Yapılandırılması ve Bölge Planlama", *7. Ulusal Bölge Bilimi Bölge Planlama Kongresi*, İzmir.
- Başkaya, F., 1997. *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Darkot, B., 1966. "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması", *Şehircilik Konferansları*, 1963-1964 yılı, İTÜ Mim. Fak. Şehircilik Kürsüsü Yayını, 31-47, İstanbul
- Dinler, Z., 1978. *Bölgesel İktisat*, Bursa.
- Eraydın, A., 1997. "Değişen Dünyada Bölge Planlamasının Yeniden Tanımlanması: Bir Ekonomik Bütünleşme ve Demokratikleşme Projesi", *7. Ulusal Bölge Bilimi Bölge Planlama Kongresi*, İzmir.
- Erkan, H., 1987. *Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme*, DEÜ Yayını, İzmir.
- Tümertekin, E., Özgüç, N., 1998. *Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekan*, Çantay Kitapevi, İstanbul.
- Tümertekin, E., Özgüç, N., 2000. *Coğrafya, Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*, Çantay Kitapevi, İstanbul.
- Tekeli, İ., 1972. *Bölge Planlama Üzerine*, İTÜ, İstanbul
- Tekeli, İ., 1979. *Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım*, ODTÜ, Ankara.
- MGK, 1993. *Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri*, MGK Genel Sekreterliği Yayını **2**, Ankara.
- Özgür, Ö., 1975, *100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*, Gerçek Yayınevi., İstanbul.
- Pekin, T., 1995. *Ekonomiye Giriş*, Bilgehan Matbaası, İzmir.
- Keleş, R., 1997. *Kentleşme Politikası*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Erinç, S., 1958. "Bölge Sınırlandırmasının Esasları", *İkinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 69-94 Ankara.